

A csehszlovákiai magyar sajtóról szóló fejezetében Turczel kitér a napilapok politikai és irodalmi szerepére, az ifjúsági sajtó, a szaklapok és ezzel kapcsolatban a rádió magyar adásainak pozitívumaira és méltatására. Az irodalmi és kultúrpolitikai folyóiratokról szóló terjedelmes rész az irodalomtörténész bő adathalmazával alátámasztott alaposágával tárja fel több tucatnyi megindult és nagyrészt tiszavirág-életű folyóirat sorsát, idézve Csanda Sándor és mások tanulmányinak fejtegetéseit és megállapításait is. Foglalkozik a jelentős *Tűz, Az Út, Új Szó*, a konzervatív-dilettáns *Új Auróra* és a *Magyar Minerva*, az *Új Munka*, a *Magyar Írás*, a *Magyar Figyelő*, a *Tátra*, a *Nemzeti Kultúra*, az *Új Szellem*, a *Magyar Album* életével. Az *Új Munka* tragikus sorsát jellemezve megállapítja a szomorú tény: „Teteme körül a vidéki keresztényszocialista sajtó valóságos örömtáncot lejtett.” Objektív megállapításokkal tárgyalja a *Magyar Írás* küzdelmes életét, képet fest az irodalmi életben meghonosult fonák helyzetéről, mely például a *Tátra* folyóirat elgáncsolását is jelentette, ismerteti a második (Staud-féle) *Nemzeti Kultúra* gyászos szerepét, mely mindössze egy számot ért meg, az ismert szlovenszkói irodalmi specialitás, a „morituri te salutant” jegyében. Végezetül méltatja a külföldön megjelent irodalmi szemlék magatartását, melyek felkarolták a szlovenszkói magyar irodalmi törekvéseket és rendszeresen foglalkoztak irodalmunk kérdéseivel.

A tudományos alaposággal megírt könyv nemcsak az irodalomkutatók számára íródott, hanem izgalmas olvasmányt jelent a szlovenszkói magyarság szellemi életének múltja iránt érdeklődő egyszerű olvasó számára is. A két világégés közötti időszak társadalompolitikai, irodalmi és művészeti életének sok ismeretlen részletét feltáró mű mondanivalóját a bőséges adattár hitelt érdemlően támasztja alá.

Köztudott, hogy a magyar szellemi élet, a társadalmi, irodalmi, művészeti múlt történéseit teljesen felölelő munka, korszerű, minden kérdésre kiterjedő hiteles feldolgozás eddig nem jelent meg nálunk, csupán adalékok, portrék, tanulmányok ismertették a kisebbségi sors szellemi életének mozzanatait. Elsősorban ezért jelentős Turczel Lajos – sok ismeretlennel bíró egyenletet megoldó – könyve a *Két kor mezsgyéjén*, mely mint a szlovenszkói magyar szellemi élet tükörképe, keresztmetszete egy hűsz esztendőt jelentő korszaknak. Joggal kér helyet a könyvtárakban és az olvasó asztalán egyaránt ez a 310 oldalas, testes mű.

(*Szabad Földműves*, 1968. január 6. 7. p.)

SZEBERÉNYI ZOLTÁN

Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén*

(Tatran Könyvkiadó, 1967)

Az utóbbi években megfigyelhető a két háború között eltelt időszak csehszlovákiai magyar irodalma kutatásának bizonyos felélénkülése. Nemegy maradandó értékű összefogás és részlettanulmány jelent meg hazai és magyarországi kutatók tollából. Ezek a munkák azonban valahogy figyelmen kívül hagyták, vagy csak futólag érintették azokat a sajátos politikai-társadalmi körülményeket és adottságokat, amelyeken, ill. amelyek ellenére ez a kisebbségi kultúra kifejlődött. Nem tárták fel eléggé a kisebbségi élet szellemi és anyagi relációt, a társadalmi és irodalmi élet össze-

függéseit, kulturális hagyományaink széles társadalmi hátterét. Ezen a hiányosságon, a még el nem végzett munkától determinált helyzeten kíván segíteni új könyvével a csehszlovákiai magyar irodalom kiváló kutatója: Turczel Lajos. „Ezt a magától értetődőnek látszó, de elhanyagolt alapozó feladatot, irodalomtörténeti előmunkálatot... – írja műve előszavában – irodalmunk sajátos genezise is hangsúlyozottan fontossá teszi...” S ez a körülmény az, amely különösen jelentőssé teszi ennek a könyvnek a megjelenését. E „sajátos genezis” feltárása, megvilágítása és marxista szempontú átértékelése nélkül sohasem születhetne meg olyan átfogó, minden részletre kiterjedő irodalomtörténeti összefoglalás, amely teljes egészében felismerné ezt a már sokak által jelentéktelennek mondott kisebbségi irodalmat, s kijelölné helyét az egyetemes magyar irodalomban. Természetesen nem csupán ebben merül ki a címben jelzett könyv jelentősége. Nemcsak az irodalom kutatói, de a kultúra más művelői: a pedagógusok, népnevelők stb. is haszonnal forgathatják. A szerző is az olvasóközönség nagyobb körével számol: „A könyvet – szakjellege és szakszempontjai ellenére – nemcsak az irodalomkutatóknak s az irodalmilag képzett szakembereknek írtam, hanem a legszélesebb értelemben vett olvasóközönség számára is.” Ezt a célt kívánja szolgálni a könyv szigorúan tudományos jellege mellett is megőrzött fordultatos, igen olvasmányos stílusa is.

Sok mindent elmondhatnánk még a szóban forgó munka általános jellemzéséről. Lehetne vitatkozni eredményeiről és módszeréről, az anyagfeltárás és dokumentáció arányairól, a megállapítások és összefüggések helyességéről stb. Csak egyet nem tehetünk: nem mellőzhetjük. Ha valaki érdemben akar foglalkozni a csehszlovákiai magyar kultúra és irodalom két háború közötti időszakának történetével, nem kerülheti ki Turczel Lajos könyvét. A munka arányairól már a jegyzetek rendkívül magas száma is tájékoztat (677). Az idézetek, dokumentációk és jegyzetek száma is sejteni engedi a szerző által feldolgozott forrásanyag, újságcikk, tanulmány, folyóirat, könyv stb. mennyiségét. De leginkább az egyes fejezetcímek tanúskodnak a vállalkozás méreteiről: A kisebbségi helyzet kialakulásának és fejlődésének determináltságai; A kisebbségi önvédelem politikai-világnézeti formái; Az iskola és az iskolán kívüli népművelés; Ifjúsági mozgalmak; Az irodalmi élet kialakulásának sajátos körülményei; A tudományos élet, a művészetek és a sajtó; Folyóiratok és szerepük az irodalmi életben. A fejezetcímekben megjelölt problémakörök felölelik kulturális hagyományaink legjelentősebb kérdéseit.

A pedagógus olvasók körében különösen a burzsoá köztársaság iskolaügyének bemutatása és az irodalom fejlődését elemző fejezet tarthat számot fokozott érdeklődésre. A burzsoá köztársaság magyar iskoláinak helyzetét érdemes összevetni művelődésügyünk mai lehetőségeivel. Fény derül pl. olyan körülményre is, hogy az első Csehszlovák Köztársaság fennállása alatt 1918-tól 1938-ig nem volt egyetlen magyar nemzetiségű tanfelügyelő sem. Hasznosnak mutatkozik az iskolahálózat összehasonlítása is.

A legterjedelmesebb fejezet – a munka természetéből adódóan – az irodalmi élet kialakulásáról szól. A „semmi talaján” kifejlődött kisebbségi irodalom igen nehéz körülmények között hozta létre értékeit. Létét és funkcióit elsősorban a kisebbségi helyzet határozta meg. A dilettantizmus és provincializmus fokozott veszélye, a politikai és osztálymegosztottság bonyolultsága, a szervezettség és anyagi ellátottság hiányosságai stb. eleve korlátokat szabtak fejlődésének, s tették eredendően

kisebbségi irodalommá. A megteremtett irodalmi értékek, Fábry Zoltán, Forbáth Imre, Győry Dezső, Vozári Dezső és mások művei azonban a mostoha körülmények ellenére is elérik azt a színvonalat, hogy a XX. századi magyar irodalom szerves részévé válhassanak. Mindez igen gazdagon dokumentálva világlik ki Turczel Lajos könyvéből, s feltárul az a heroikus küzdelem is, amelyet a progresszív magyar írók vívtak a haladásért a „vox humana” gondolatának érvényesüléséért.

A kötet egészét méltán dicsérhetjük, jelentőségét csak hasznossága múlja felül. Részleteiben könnyen találhatunk vitatható következtetéseket és megállapításokat, hiszen ekkora vállalkozás aligha lehet meg támadható felületek nélkül. A munka értéke azonban vitán felül áll, éppen ezért érthetetlen, hogy 500 példány kerül csupán belőle a hazai piacra.

(*Szocialista Nevelés*, 1967/1968. 7. sz. 220–221. p.)

RÁKOS PÉTER

Megjegyzések Turczel Lajos könyvéhez

(Két kor mezsgyéjén. Bratislava, 1967, Tatran)

„Megjegyzések” – ez a szó édeskevéssre kötelez. Ilyen és ehhez hasonló címekkel szoktuk jelezni, hogy a dolog könnyebb végét szándékozunk megfogni. Mi tagadás, valóban ez a helyzet; de ha csak megokoljuk óvatosságunkat, máris mondtunk valamit a könyv jellegéről.

Egy angol arisztokrátáról jegyezték fel valahol, hogy megsemmisítette készülő memoárijait, mikor kiderült, hogy barátjával homlokegyenest ellenkező emléke maradt arról az utcai csetepatéről, melynek egy nappal előbb mindketten szemtanúi voltak. Igaz, hogy az ellentmondó emlékek háttérében nem annyira a memóriák, mint inkább a szempontok különbözőségét gyanítjuk, de a tényen ez mit sem változtat. Annak a korszaknak, melyről Turczel Lajos – jegyezzük meg mindjárt előljáróban: rendkívül tanulságos – könyve szól, tanúi és cselekvő részesei ma alkotóerejük teljében levő kortársaink. Valamennyien emlékeznek azokra a dolgokra, amelyekről a könyvben szó esik. Az emlékezet vélt vagy megalapozott jogán valamennyien hozzátoldhatnak valamit a könyvhöz, megcáfolhatnak belőle egyet-mást. Történelem és élmény itt összefonódik, az objektív módszer azért nem lehet egyeduralkodóan illetékes, mert a szubjektív élmények tényként illeszkednek az anyagba.

Ez persze többé-kevésbé minden történelmi visszapillantásról elmondható, fokozottan érvényes azonban a mi adott esetünkben. Turczel Lajos könyve a két háború közötti korszak csehszlovákiai magyar irodalmának fejlődési feltételeit vizsgálja. Országok, uralkodók, háborúk, forradalmak történetírói eseményekre, tettekre, kézzelfogható és megszámlálható adatokra építhetnek; a csehszlovákiai magyar kisebbség életének kutatója is összekeresgélhet ilyeneket, de műve zömében mégiscsak a szándékok, tervek, célok és kedvezményezések története marad, azé, amit a szerző, rendkívül találóan, „irodalomtudati és történelemtudati” anyagnak nevez; s ha munkáját mindemellett – ismét nem alaptalanul – szociológiai jellegű vizsgálódásnak tekintik, majdnem aforizmaként kívánkozik tollunkra a tétel, hogy a jelzett korszak irodalmának a tudata volt a léte.